

NÓGRÁD MEGYE GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HELYZETE A FELSZABADULÁS IDEJÉN

Jakab Sándor

I. GAZDASÁGI HELYZET A FELSZABADULÁS IDEJÉN

Nógrád megye területe 1944. december 5—31. között szabadult fel.¹ A szovjet hadsereg csapatai, miután Füzesabony—Szolnok térségében átkeltek a Tiszán, Hatvan—Gyöngyös felé törtek előre. Kemény harcok után 1944. december 5-én elérték Erdőtarcását, amely a megye községei közül elsőként szabadult fel.

Budapest körülzárására kiadott parancsot végrehajtó szovjet csapatok egyik éke 1944. december 9-én elérte Drégelypalánkot, majd Ipolyság (Sahy)—Vác irányában a Duna vonala felé haladt. Ezzel a megye nyugati része felszabadult, Budapestet védő erők pedig a szovjet hadsereg gyűrűjébe kerültek. Ha ebben a helyzetben a bekerített fasiszta német és magyar erők elfogadják a szovjet parancsnokság fegyverletételi felszólítását, hazánk fővárosa — gyönyörű hídjaival, szép épületeivel — megmenekülhetett volna a nagyobb háborús pusztítástól. A német hadvezetőség bűne, fanatizmusa, hogy ez nem így történt. A szovjet hadsereg parancsnoksága kénytelen volt a győztes moszkvai, a történelmi jelentőségű sztálingrádi (volgográdi) csatához hasonlóan kemény harcokban felszámolni a gyűrűbe zárt ellenséget.

Fontos mozzanat ez a megye szempontjából is, mert az iparmedence felszabadítása ezáltal elhúzódott. Bár közvetlen az ország teljes felszabadulása előtt — de még utána is — hallhattunk olyan megállapításokat, hogy a szovjet hadsereg megkülönböztetett módon — gyors, kimélő harcal — küzdött az iparmedence birtokbavételéért. A Szovjetunió szocialista hadseregének természetesen nem volt közömbös sem politikailag, sem gazdaságilag ilyen területek felszabadítása. Ezt a szempontot azonban csak akkor vehette volna figyelembe, ha az egybeesik az eléje tűzött legfőbb célkitűzéssel. Ez esetben nem így állt a dolog, mert Budapest felszabadítása volt az első.

Az iparmedence későbbi felszabadításában közrejátszott az is, hogy a németek maximálisan kihasználták a kedvező terepviszonyok adta lehető-

¹ A címben foglalt problémákat Nógrád megye jelenlegi közigazgatási határai keretén belül vizsgáljuk. Korábban a megyéhez tartozott szobi járás községeit és ezek számát, valamint Nógrád és Heves megyék között korábban meglévő határmódosítást figyelmen kívül hagyjuk. Mindezek az alapvető megállapításokat lényegesen nem befolyásolják. Így tehát Nógrád megyét 5 járással, 2 járási jogú város közigazgatási egységgel és 132 községgel tárgyaljuk. A tanulmányban előforduló üzemeket, járásokat, illetve azok székhelyeit a mai megnevezésében, illetve székhellyel találjuk.

seget. Az elvesztett területek pótlásaként az iparmedence védelmét — katonai és polgári erők felvonultatásával — igyekeztek erősíteni, hogy minél több idejük legyen annak kirablásához. Ez azonban csak késleltethette, de nem akadályozhatta meg a 2. Ukrán Front csapatainak előnyomulását.

Pásztó, Nagybátony, Kisterenye elfoglalása után december 25-én felszabadult Salgótarján is. Véres harcok folytak Szécsény környékén. Több hetes. váltakozó harc dült e térségben, míg végül a szovjet hadsereg alakulatai sikeres támadás eredményeként Kékkő térségébe szorították a német csapatokat. Ezzel a megye felszabadítása december 31-re befejeződött.²

Am annak ellenére, hogy az iparmedence a balassagyarmati, rétsági járáskoroknál későbbben szabadult fel, a politikai élet megindulása, az újjáépítés megkezdése — érthető okokból — itt gyorsabban, szervezettebben folyt. Ez a politikai és gazdasági élet alakulásában mindvégig tapasztalható.

Nógrád megye gazdasági helyzete a felszabadulás idején igen súlyos volt. A csatát veszített német fasiszta csapatok hatalmas károkat okoztak. Dr. Kovács Jenő alispán 1947. június 17-én a vármegyei Törvényhatósági Bizottságnak Nógrád megye 1945—46-os éveiről küldött jelentésében azt írta, hogy „a háború okozta károk sújtotta vármegyék közül Nógrád-Hont vármegye országos viszonylatban a harmadik helyen állott.”³

Az alispáni jelentés megállapításai megfelelnek a valóságnak. A megye ipari fejlettség tekintetében — természeti adottságai folytán — a Horthy-rendszerben is az országos átlag fölött volt. A háborút megelőző években Nógrád megyében bányászták az ország széntermelésének 15%-át.⁴ A Salgótarjáni Acélgvár — 2500 fővel — a nagyüzemek közé tartozott. A Salgótarjáni Üveggyár, a Hirsch és Frank Gyár (mai tűzhelygyár) ugyancsak 5000-nál több munkást foglalkoztató üzemek voltak. A Zagyvapálfalvai Üveggyár az országban egyedül termelt táblaüveget, a Magyar Vasötvözetgyár pedig az acélgvártáshoz szükséges ötvöző anyagokat. A Salgótarjáni Vízvázlatstói Közshöerömű, a kőbányák, a Romhányi Cserépkályhagyár, téglagyárak stb. — mind magas technikai fokon állottak.

Ezt az alábbi tények is mutatják:

Nógrád megye részesedése az ország összes ipari állóeszköz állományából 1945-ben 1,87% volt.⁵ Ez a részesedési arány — becslés szerint — jellemző az ipari álló- és forgóeszközeire is. Ezzel az aránnyal az országnak ez a viszonylag kis megyéje, Nógrád a 4—5. helyet foglalta el a megyék sorrendjében. 1943-ban ez még inkább szembetűnő, mert az ipari részvénytőke országos összegéből 2,3%-kal részesült.⁶ Az iparosodottságnak ez a szintje magas álló- és forgóeszközzel járt. A Salgó Rt. beruházott vagyonának értéke 1941 decemberében 178 420 000 Pengő volt, amiből a salgótarjáni iparmedence jelentős összeggel szerepelt.⁷ A Salgótarjáni Kőszénbányán túl számottevő érdekeltsége volt a Salgótarjáni Üveggyárban (leányvállalata volt), a Magyar Vasötvözetgyárban, de még 8%-os arányban a Rimamurány—

² Lásd a Hadtörténelmi Közlemények e számában megjelent D. F. Loza: A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében (1944 december) c. tanulmányát.

³ Nógrád-Hont vármegye alispánjának (Dr. Kovács Jenő) jelentése 1945—1946. évről. Palóc Múzeum, Balassagyarmat — 1945.

⁴ A szénbányák államosításának parlamenti vitája. Kertész M. előadó. Országgyűlési jegyzőkönyv. 1946. május 23. ülés, 186. o.

⁵ Közi Dr. Bartke István: Területi egységek iparfejlettségi fokának meghatározása. Közgazdasági Szemle, 1967. 7—8. sz. 885. o. és Berend—Ránki: Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában (1933—1944), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958.

⁶ Uo.

⁷ Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. (a továbbiakban SKB). Az 1946. május 31-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve. Országos Levéltár (a továbbiakban OL.) Z 220/2.

Salgótarjáni Vasmű Rt.-nél is. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen magas állóeszköz értékkel rendelkező megyében — a hadműveletek lefolyásának ismeretében — nyugodtan mondhatjuk, hogy károk keletkeztek.

Az üzemek megbénításának tervei már 1940-ben elkészültek.

A Honvédelmi Minisztérium az ipari tárcákkal — a vállalatok budapesti központjainak közreműködésével, a hadiüzemi parancsnokok és az üzemek igazgatóságai útján — jó előre elkészítették az üzemek leszerelésének és Németországba való telepítésének tervét. A fennmaradt iratokból egyértelműen kitűnik, hogy a leszerelésre és elszállításra kijelölt anyagokat, gépeket stb. olyan németországi, illetve német megszállás alatt levő üzemekbe szállították, ahol a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., vagy a Rimamurányi-Salgótarjáni Vasmű Rt. érdekelve volt. A Salgótarjáni Acélárugyár 1950. március 1-én a Pénzügyminisztériumnak a „Nyugatra elhurcolt magyar javak” tárgyában írt levelében ez áll: „A nyugatról visszatért alkalmazottaink közül többet kihallgattunk és egyöntetűen a következőket mondták: »Plauenben a VOMAG cég hegesztő üzemében voltak elhelyezve a salgótarjáni acélgyár javai... Közöljük még azt, hogy a kihurcolt javak mindegyikére piros míniummal rá volt festve a következő: Rima Ungárn.«”⁸

Bozó György, a Nyugatra elhurcolt magyar javak felkutatására kiküldött bizottság tagja a következőket jelenti: „A cégnél felkerestem Höffer főmérnököt, aki a következőket adta elő: Tudomása szerint tényleg hoztak Plauenba nagyobb mennyiségű anyagot, úgymint szinesfémeket, rúd- és profilvasakat, szilíciumot stb., ezenkívül hoztak mintegy 30—40 db villamosmotort, kb. 15 db gépet, amelyet a VOMAG gyár területén helyeztek el. A gyárat a megszálló hatóságok demontálták 1945—1946. évben, majd felrobbantották, míg az anyagok egy nagy részét, a motorokat és a gépek egy részét elszállították.”⁹

A tervszerű, alaposan átgondolt romboló munkát mutatja az is, hogy a gyárak megbénítását, üzemképtelenné tételét műszaki, technológiai és üzemszervezési szempontokból is megtervezték. A hadműveletek közeledtével elsősnek a készáru raktárak elszállításáról gondoskodtak. „A Salgótarjáni Acélgyárban a német és magyar katonai hatóságok 1944 októberi megjelenésével megkezdődött a gyár leszerelése. Ez a készáru raktárak kiürítésével kezdődött, majd a félkész anyagkészleteket hurcolták el...”¹⁰ A vasötvezetgyárból a „jelentős mennyiségű raktári anyagot, készáruval együtt, a fasiszták hurcolták el.”¹¹ „Az áruszállítást nagyrészt a német hadsereg tehergépkocsijai végezték” — mind az acélárugyárból, mind a vasötvezetgyárból.¹²

A készáru raktárak elszállítása után — 1944 november—december hónapokban — megkezdődött a termelés leállítása. Ennek ütemét az arcvonal változása, illetve a nyersanyag- és energiaellátás határozta meg. A megye déli és nyugati részén levő üzemek és malmok a hadműveletek miatt korábban álltak le. Az iparmedencében elsőként — november 4-én — a Zagyvapálfalvi Üveggyárban szűnt meg nyersanyaghiány miatt a termelés. November 20-án megkezdték a tűzhelygyár leszerelését. Az üveggyárban december 2-án, a vasötvezetgyárban 6-án, az acélgyárban pedig 8-án rendelték el a termelés leállítását, ami két héten belül — december 18—19-re be is feje-

⁸ Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum (a továbbiakban Nm. MM.). Acélgyári iratok. E. o. 413. PM irat.

⁹ Uo. 116.813/953. PM irat.

¹⁰ *Lízsnýánszki Antal* visszaemlékezése. Nm. MM. Acélgyári iratok.

¹¹ Nm. MM. Vasötvezetgyári iratok.

¹² Nm. MM. Acélgyári iratok. 116.813/953. PM irat.

zódott. Legtovább — a december 24-i felrobbantásáig — a Salgótarjáni Vízváltástói Közhasznú Művel dolgozott.¹³

A gyárak leszerelésében az energiatermelő- és szolgáltató részek megsemmisítése volt a legfontosabb. Ezt majd minden üzemből a fasiszta utóvéd robbantóosztagok végezték el. Felrobbantották a vízváltástói erőmű I. sz. 8000 LE-s, a II. sz. 2150 LE-s, a III. sz. 2150 LE-s és az V. sz. 15 000 LE-s gőzturbináját, valamint a velük kapcsolt generátorokat.¹⁴ A Salgótarjáni Acélgyárban leszerelték és kivitték az országból az erőátviteli transzformátorokat. Ezek egyenkénti teljesítménye 1000—1500 kW volt. A gyári erőközpont három erőfejlesztő egysége közül kettőt — az egyik még üzemből sem volt — teljesen elszállították. A vasötvözetgyárban üzemképtelenné tették az olvasztókemence 3750 kW teljesítményű nagytranszformátorát, valamint a segédüzemi és világítási hálózat 80 kW teljesítményű transzformátorait.

Az energiatermelési és szolgáltatási részek megbénításán túl legnagyobb kárt az elektromos motorok, gépek és szíjak elhurcolásával, illetve tönkretételével okozták. A Salgótarjáni Üveggyár kiürítési biztosainak — Pasicki és Brádi honvédtisztek — a gyár címére küldött jelentésében az áll, hogy „a gépeket csak egészében tanácsoljuk kivinni, nem pedig részben, mert a részek elvesznek és akkor a gépek többé nem használhatók.”¹⁵ Ilyen értelmű utasítást kaptak a többi üzemek is, amit a kiürítést végző alakulatok, megbízottak eredményesen teljesítettek. A Salgótarjáni Acélgyárból zárt vonatban 456 890 kg gépet, alkatrészt stb. vittek el. A gyár 635 villamos motorjából 485 darabot elvitték, az üzemből maradt motorokat pedig megbénították. Ugyaninnen elhurcoltak 44 szerszámgépet, 463 termelő gépet, 2 villamos kemencét, 2 villamos lágyítóüstöt, hengerállványokat, több láda villamos és gőzüzemi gépekhez szükséges műszereket és mérőket.¹⁶

A bányától 500 villanymotort, sok szivattyút vittek el. A Zagyvapálfalvai Üveggyár kára a 6 húzógép elszállításából eredt. A tűzhelygyárból kb. 40 vagonnyi anyagot, alkatrészt és gépet irányítottak Nyugatra. A Hungária Villamosági Rt.-t 26 közigazgatási helyen érte transzformátor kár. A Salgótarjáni Üveggyárban leszerelték és elszállították az automata üveggyártó Owens gépet és ezen felül még öt vagonnyi különböző gépeket. A bénítás módjára jellemző, hogy a pásztói járásban levő malmokból 550 méter, a Salgótarjáni Üveggyárból 1 láda gépszíjat vittek el.¹⁷

Az üzemek bénításába tartozott a tartalékalkatrészek és az alapanyag raktárak elhurcolása, illetve megsemmisítése is. Az acélgyárból elszállítottak 1450 db kemencetéglat. Más üzemekből kenőolajat, izzólámpát, köszörűkorongokat, golyós- és görgőscsapágyakat szállítottak el.¹⁸

A bénítást irányító, illetve végrehajtó szervek, alakulatok az anyagi eszközök elszállítása, illetve megsemmisítésén túl egyéb műszaki értékek használhatatlanná tételéről is gondoskodtak. Az acélgyárból elvitték a gyár alapításától kezdődően gyűjtött és rendszerezett 16 000 db-ból álló rajzgyűjteményt. Elszállították a gyár összes gépeiről, kemencéiről és egyéb berendezéseiről, valamint épületeiről és szerszámairól készült vázlatokat.¹⁹ Ennek ér-

¹³ *Lizsnyánszki Antal—Bajcsik József: Zománcipari Művek Salgótarjáni Gyáregységének története: Jermendy Károly visszaemlékezése, illetve a Nm. MM. gyűjtése. Valamennyi adat a Nm. MM-ban.*

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

téke gyári szempontból alig felbecsülhető. Ilyen károk más üzemeket is értek.

A német hadvezetőség javaslatára a magyar honvédelmi és üzemi szervek parancsot adtak a műszakiaknak, a szakembereknek Nyugatra való távozásra. 1940-ben a Salgótarjáni Üveggyár katonai parancsnoka az itt dolgozó szlovákiai szakmunkások hazatelepítését rendelte el. Német kemence-kőműveseket az 1940-es évek után nem engedtek Magyarországra dolgozni. 1944. október 16-án a gyár német állampolgárságú igazgatója is eltávozott. 1944. november 30-án a salgótarjáni bevonulási központ illetékesei — általános mozgósítással — sok ezer elvonulási parancsot adtak ki. Megfélemlítéssel, rábeszéléssel igyekeztek minél több szakembert Nyugatra irányítani. Az acélgyárban mindössze 300 dolgozó maradt — néhány műszaki alkalmazottal. A bányamérnököknek a fele távozott Nyugatra.²⁰

Mind az anyagi értékek elhurcolásában, mind az emberek bevonulatásában kétségtelenül megállapítható, hogy a Nyilaskeresztes Párt minden lehető módon segítséget nyújtott az üzemek és gyárak kifosztásához.

Az ipari károk mellett igen jelentősek a közlekedés veszteségei. Tönkretették a hatvan—salgótarjáni vasútvonalat. Szinte minden vasúti hidat felrobbantottak, a hírközlő berendezéseket elpusztították. „A felszabadulás időpontjában Nógrád-Hont vármegye kereken 1000 km hosszú úthálózata a lehető legsiralmasabb állapotban volt. Mind a főutak, mind a kisebb jelentőségű mellékutak a harci események következtében járhatatlanná váltak... A vármegye közutainak leromlottságával szemben a hidak még súlyosabb kárt szenvedtek, 409 db híd közül 88 db híd felrobbantott. A hidak hossza 2407 m, melyből 954 m robbantott fel, az összes hidak 40%-a megsemmisült” — írja az alispán jelentésében.²¹

Ha az iparban okozott veszteségek nagyságát nézzük, akkor az SKB kára 30 millió P. A háborús károk javítási költségei 191 949 580 P. Ez igen jelentős összeg, hiszen a központi számítások 60 millió P-re becsülik (1938-as áron) a Salgó Rt. összes kárát.²² Ebben az összegben nincs benne a termelés megszűnéséből, illetve csökkenéséből eredő kár (1945 januárjában napi 35 vagon széntermelés), mivel a termelés csak azokban a bányákban kezdődhetett meg, amelyek nem kerültek víz alá, valamint tartalék anyag, motor állt rendelkezésre és a bányászok helyben lakók voltak. 1942-ben a SKB 2 146 000 tonna szenet termelt — 16,81 P önköltségi áron. A termelés 1945-ben 750 000 tonna volt, tehát 1 400 000 tonnával, illetve 23,5 millió pengővel kevesebb, mint 1942-ben.²³

A Rimamurányi—Salgótarjáni Vasmű Rt. acélgyárát „légitámadások és egyéb harci cselekmények úgyszólván teljesen megkímélték. A gyárat termelő gépeiben, eszközeiben, anyagaiban mégis közel 60%-os károsodás érte és a legjobban megbénított magyar acélipari telepeknek számítunk...”²⁴ Ez a veszteség kb. 20 millió pengőre tehető. A németek által elszállított gépek, szerszámok értéke 9,3 millió P, a vasanyag kb. 8 millió P. A többi — kb. 2,5 millió P — a fosztogatás okozta károkból, bombázás, belövés, háborús kárszámlán munkabérben jelentkező kiadásokból stb. tevődik ki.²⁵

²⁰ Uo.

²¹ Lásd D. F. Loza: i. m.

²² A salgótarjáni iparvidék. Nm. MM. kiadása, 1962. 37. o.; Kolossa T.: Tanulmányok — Szénbányák államosítása. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955.

²³ Nm. MM. SKB könyvelési adatai alapján.

²⁴ Recskéi György—Jakab Zoltán: Beszámoló a Salgótarjáni Acélárugyár 1945—48 közötti munkásmozgalmára vonatkozó adatfelvételtől. MSZMP Párttörténeti Intézetének (a továbbiakban PI.) Archívuma. Kézirat.

²⁵ Nm. MM. Acélgyári iratok. E. O. 413. sz; 116.813/953. PM irat.

A Budapest—Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntő Rt. (Hirsch-gyár) kára kb. 1 millió P. A Hungária Villamosági Rt. kára 11,5 millió P-re becsülhető, a vasöntőzetgyáré elérte a 2 millió, a Zagyvapálfalvai Üvegyáré pedig a 670 000 pengőt.²⁶

A keletkezett veszteségek felsorolása a hézagos forrásanyag miatt nem teljes, de így is képet alkothatunk az akkori helyzetről, a magyar népet ért hatalmas károkról — amelyek nagyobbak is lehetnek volna: a munkásosztály legjobbjainak bátor ellenállása ugyanis szinte felbecsülhetetlen értékeket mentett meg a pusztulástól és az elhurcolástól. A bányászok a karancslejtősi és a somlyói ellenállással tanúságot tettek öntudatukról. Szinte minden bányában — elhagyott vázatokban — sok gépet és anyagot mentettek meg. A bányagépgyáriaknak is „több értékes gépi berendezést és műszert sikerült a közeli alagútban és bányában elrejtve megmenteni”²⁷ A Salgótarjáni Üvegyárban „több motort és gépalkatrészt a kemencék alá rejtve befalaztattak. Helyükbe rosszakat helyeztek a vagonba. 10 vagon gépből 5-öt raktak be és a felrakott árukból 1 láda gépszíjat visszahoztak.”²⁸ A tűzhelygyárban Bozó György és Súlyok Sándor vezetésével „többen felkészültek a gépek elrejtésére. Vagonokba kellett vinni a gépeket — útközben az öntöde homokjába vittek többet. S amit nappal a vagonokba vittek, éjjel vissza kirakták.”²⁹ Az acélgyáriak ellenállásának eredményeként a generátor gerjesztőjét, a szelepházat és a mérőműszereket leszerelték, majd a gyár műszaki titkárával egyetértésben a gyár kavicsbányájában elrejtették. Megmentettek még 1,5 vagon anyagot: ferroszilíciumot, mangánt, nikkelt, 15—20 q hegesztőpálcát stb.³⁰ A vasöntőzetgyáriak a gyár leszerelésének megkezdése utáni ötödik naptól nem jelentkeztek munkába, elrejtőztek a hegyekben, az erdőkben: így lassították a tervezett leszerelés ütemét.³¹

A gyárakból leszerelt és elszállított gépek megmentésében nagy segítséget jelentett a csehszlovákiai partizánmozgalom. A Losonc (Lučenec)—Besztercebánya (Banska-Bystrica)—Rutka (Vrútky) és más vasútvonalakon levő alagútakat és hidakat felrobbantották, a vonatokat megtámadták; ezzel akadályozták meg azoknak Németországba való megérkezését. Hasonló akciói voltak a Nógrádi Sándor elvtárs vezette magyar partizánalakulatnak is.

*

Nógrád megye mezőgazdaságára — mint abban az időben a magyar mezőgazdaságra általában az elmaradottság a jellemző. Ezt az állapotot tetézte a megyében a földek alacsony termőértéke. Vetésszerkezetében a külterjesség — kevés gép, minimális műtrágya, alacsony szőlő, gyümölcsös arány — a domináló. A megye területének 58⁰/₀-a a 100 kat. holnál nagyobb földterülettel rendelkező 550 birtokos kezén volt. Ez az összes gazdaságoknak csak 1,2⁰/₀-át tette ki. Az összes gazdaságok számából 76⁰/₀-kal részesedő 5 kat. holdon aluliak viszont a földterületnek csupán 10,5⁰/₀-án gazdálkodtak.³²

A mezőgazdaság háborús kára kisebb az iparnál, de jelentős.³³ Ez abból adódott, hogy a háborús cselekmények késő ősszel, a betakarítás után foly-

²⁶ A salgótarjáni iparvidék. Az Nm. MM. kiadása, 1962. 37. 184, 185. és 200. o.

²⁷ Nm. MM. Acélgyári iratok 116.813/953. PM irat; *Lizsnyánszky Antal—Bajcsik József: Zománcipari Művek Salgótarjáni Gyáregységének története; Jermendy Károly visszaemlékezése*, illetve a Nm. MM. gyűjtése. Valamennyi adat a Nm. MM.-ban.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² A Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban KSH) adatai. — Nógrád megyei igazgatóságának anyagából.

³³ Uo.

tak a megyében, ezért lehetővé vált a magtárakban felhalmozott termékeknek szinte teljes elszállítása. Az okozott kár nagyságában közrejátszott az is, hogy Nógrád megyében az állatsűrűség valamivel magasabb volt az országos átlagnál.

A pásztoi (akkor sziráki) járásban az 53 614 kat. hold szántóból 1945. május 25-én 10 300 kat. hold szántatlan.³⁴ A szécsényi járásban 25 510 kat. holdból 11 760 kat. hold gazdátlan.³⁵ E két példa híuen szemlélteti az akkori állapotokat.

A mezőgazdasági károkban az állatállomány vesztesége volt a legszámottevőbb. Ez kitűnik az 1935-ös évben végzett állatszámllálás adatainak az 1945-ben végrehajtott felmérés adataival való összehasonllításból.

Nógrád megye állatállománya

Év	Szarvasmarha	Ebből tehén	Sertés	Ebből koca	Ló	Ebből kanca	Juh	Ebből anyajuh
1935-ben ³⁶	38 959	17 714	90 590	13 383	18 471	7105	81 287	34 055
1945-ben ³⁷	21 683	11 673	19 764	4 425	5 059	3710	2 863	—

A számok vizsgálatából kirajzolódik az a súlyos kár, ami az állatállományban keletkezett. Ebben is különösen érzékeny veszteséget szenvedett a juh-, a ló- és sertésállomány.

A növénytermesztésben és az állattenyésztésben keletkezett károk ismeretében elképzelhető, milyen lehetett a lakosság ellátása. „A vármegye közellátási helyzete rendkívül aggasztóvá vált. Készletekkel a megye nem rendelkezett és a közellátási igazgatást is teljes egészében újjá kellett szervezni.”³⁸ Salgótarján majd 20 000 lakosának élelmezésére 1945 februárjában búzából mindössze 24 000 kg állt rendelkezésre. A városnak cukorkészlete nem volt. A csecsemők tejellátását a városban maradt 94 tehéntől biztosították. Zsíról mindössze 30 kg, szalonnából 130 kg volt raktáron. (Egy havi szükséglet 8 q.) Az ínséges helyzetben jegyrendszerrel próbálták elviselhetővé tenni az ellátást. Személyenként naponként 10 dkg kenyeret adtak. Egyéb élelmiszerféleségekből esetenként tudtak csak valami keveset biztosítani.³⁹

A nehéz helyzetben — a szűkös lehetőségeket figyelembe véve — a gyermekek, öregek és betegek ellátását megkülönböztetett gondossággal biztosították. A lakosság ellátása csak nagy erőfeszítésekkel, a társadalom összefogásával, a nemzetközi szervek segítségével és a szükséges szervezési és adminisztratív intézkedésekkel volt biztosítható.

Igen hathatós segítséget nyújtottak az ország korábban felszabadított területén megalakult kommunista pártszervezetek és igazgatási szervek. Még 1945 elején megérkezett Salgótarjánba a Magyar Kommunista Párt debreceni szervezetének ajándékaként 6000 kg finom- és 3700 kg kenyérliszt, 300 kg búzadara, 130 kg szalonna, 30 kg zsír. Nagyon eredményes munkát végeztek

³⁴ Pest és Nógrád megye Állami Levéltár. Alispáni iratok. 85/1945.

³⁵ Uo. 2964/1945.

³⁶ KSH adatai. 1935. évi állatösszeírás.

³⁷ Pest és Nógrád megye Állami Levéltár. Nógrád-Hont vármegye. Gazdasági felügyelőség. 63., H 144/1945. sz. iratok alapján összeállítva.

³⁸ Lásd D. F. Loza: i. m.

³⁹ Nm. MM. 927, 932 c. okmányok.

az MKP békéscsabai, dobozi, gyulai, tótkomlói stb. szervezetének tagjai is. Szabolcs megyéből nagyobb mennyiségű burgonya érkezett. A felajánlásokból gyűjtött élelmet a szovjet hadsereg tehergépkocsijain szállították. A hadsereg egységparancsnokai alkatrészek biztosításával nyújtottak segítséget a gépkocsik helyreállításához. Emellett üzemanyagot is adtak azok üzemeltetéséhez.⁴⁰

Az UNRA és egyéb külföldi segélyakciók adományából liszt, tejpor, cukor, margarin és különböző konzervek érkeztek. Ezeket elsősorban a gyermekek ételmezésére osztották ki.

A mezőgazdaságban okozott háborús károk felszámolását, az ellátás megjavítását nehezítették a mezőgazdasági gépekben és az élelmiszeriparban keletkezett veszteségek. A malmok túlnyomó többsége szén, áram, vagy hajtószijak hiányában nem működött. Az igavonó állatok (ló, ökör) száma nagymértékben csökkent. A megye traktorparkja 1945-ben 351 db. Ennek nagy része üzemképtelen volt. Óriási erőfeszítések — szovjet hadsereg, üzemek — árán 206 db-ot szántásra alkalmassá tettek, de a maximális munka végzését a nagy üzemanyaghiány korlátozta.⁴¹ Ezek mind megnyújtották a szenvedés, a megpróbáltatás idejét.

*

A gazdasági helyzet, a háborús károk kapcsán vegyük szemügyre a lakosság lélekszámának alakulását, valamint az épületkárokat.

Nógrád megye lélekszáma 1941. január 31-én 203 183 fő. Négy és fél évvel később, 1945. június 30-án 198 612. Az említett időszak alatt 4571 fővel ($-2,3\%$) lett kevesebb, mint a népszámlálás idején volt.

A létszámcsökkenés háborús cselekmények okozta halálozásból, elmenekültekből, elhurcoltakból és eltűnőkből ered. A községek által bejelentett végleges létszám-fogyás 1945. június 30-ig 8677 fő ($-4,3\%$).⁴² Az elhurcoltak közül 5261 fő (51%) zsidó volt és azokból 4489 fő a fenti időpontig nem tért vissza.⁴³

A népmozgalom alakulásánál az alábbi sajátos szempontokat kell figyelembe vennünk.

Nógrád megyében, pontosabban az iparban dolgozók jelentős részét 1944. november 30-ig a hadiipari termelés, háborús gazdálkodás miatt felmentették a katonai szolgálat alól. Az SKB 1943. évi igazgatósági ülésének anyagából tudjuk, hogy a bányából mindössze 1% -ot vonultattak be.⁴⁴ A felnőtt férfi lakosság nagyarányú bevonultatása a gyárak leszerelése idején, valamint Salgótarjánban és Szécsényben 1944. november 30-án bevonulási központtá való szervezések kezdődött. Ekkor viszont az arcvonal közeledése, ennek hatásaként a politikai hangulat megváltozása és az aktív ellenállás fokozódása eredményeképpen igen sokan nem vonultak be: az erdőben, a bányákban és más alkalmas helyen rejtőztek el. A Fülek, Losonc és Rimaszombat városokban állomásozó alakulatokhoz bevonultakból is sokan 2—3 nap után — tudatos elhatározásból, kihasználva a hadseregben akkor helyi-közzel már tapasztalható anarchikus állapotot — hazaszöktek és ismerős környezetben várták be a felszabadulást.

Ha a lakosság lélekszámának alakulását a hadműveletek változása szempontjából vizsgáljuk és számításba vesszük, hogy a megye északi részén álló-

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Lásd D. F. Loza: i. m.

⁴² Statisztikai Szemle (a továbbiakban SSZ) 1946. 1—6. sz.

⁴³ Uo.

⁴⁴ OL. SKB igazgatósági ülésének jegyzőkönyve. 1943. október 5—7. ülés.

harc folyt és 58 község szenvedett légitámadást, akkor látható, hogy az embervesztés az országosnál alacsonyabb mértékű.⁴⁵

A megye épületkára már érzékenyebb. A 39 093 lakóházból 7006 megsérült: ennek 11—12%-a az értéke felénél nagyobb, 25%-a pedig negyedétől feléig terjedő mértékben. 4524 ház volt olyan, ami 25%-on aluli kárértékkel számolható.⁴⁶

II. A TÁRSADALOM OSZTÁLYSZERKEZETE ÉS A PÁRTOK HELYZETE

A társadalom osztályszerekezete megegyezett az országgal. Az osztályokba tartozók száma, illetve jövedelme tekintetében a két pólus között is megvolt az igen nagy különbség. A középrétegekbe tartozók száma azonban — az alapvető osztályokéhoz képest — valamivel kisebb volt, mint az országos arány.

A Nógrád megyei Chorin Ferenc Magyarországon is egyik leghatalmasabb „bányabáró”, leggazdagabb ember. Weisz Fülöp, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke, a Rimamurány—Salgótarjáni Acélárugyár Rt. fő-résztvényese szintén a magyar gazdasági élet ismert alakja. A magyar ipari tőke sajátos fejlődése, továbbá a komplex ipari fejlődés hiánya folytán a felső tízezer képviselői között ipari burzsoát már alig találunk. Mind Chorinék, mind az angol—magyar érdekelttségben levő Nagybátony—Újlaki Rt., illetve a német tőkéhez kapcsolódó Zagyvapálfalvi Táblaüveggyár és a Magyar Vasötvözetgyár fő-résztvényesei nem Salgótarjánban éltek, de gazdasági erejük és politikájuk ellentmondást nem tűrően valósult meg beosztottaik, a helyi mindenhatók — Róth Flóris, Dubovszky, Lénárt, Bíró Pál és mások útján.

A Salgó Rt. és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank nem tűrt meg másokat az iparmedencében. A megyében volt még néhány kisebb — mintegy 60—65 — 5—200 fővel dolgozó üzem (3 községi villanytelep, 5 nagyobb kőbánya és 4 téglagyár, valamint 20-nál több malom és közel 20 szeszgyár).⁴⁷

A megye földesúri osztályára jellemző, hogy kevés volt belőlük a mammutbirtokos. Gróf Pappenheim Siegfried bujái — kb. 8300 kat. hold — és báró Solymosi Jenő Kisterenyére és még több községre kiterjedő birtoka a legnagyobbak közé tartozott. Viszont a megyében ritka az olyan község, ahol ne lett volna 1500—2000 kat. holdas birtok. 1935-ben 3000 kat. holdon felüli földterülettel öt ember rendelkezett. Ezek birtokainak nagy részét erdő borította. Jankovich Istvánné salgótarjáni birtokos 336 kat. holdjából 2728 erdő és csupán 318 kat. hold volt a szántó.⁴⁸ Ez a jellegzetesség az 1000—2000 kat. hold nagyságú birtokoknál és az ez alatt levő nagybirtokoknál és kulák-gazdaságoknál egyaránt megvolt. Az összirtokban szereplő erdők nagysága a földesúri jövedelem szempontjából rendkívül fontos volt. A nagyon sok és igen olcsó munkaerőt foglalkoztató külterjes gazdaságok ugyanis az időjárás vagy más természeti csapások következtében keletkezett kieséseket az erdőből(tüzi-, illetve szerfa kitermelés) pótolták. Mindez elősegítette a külterjesség konzerválását, illetve ennek megléte nem ösztökölte a nagybirtokosokat a belterjesség irányába.

A Horthy-Magyarországra jellemző dzsentri Nógrádban is megtalálható volt szinte minden földbirtokos családban. Férfi sarjaik ott ültek az állami

⁴⁵ SSz. 1946. 1—6. sz. 9—10. o.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ KSH Nógrád megyei igazgatóságának anyagából.

⁴⁸ KSH Nógrád megye birtokviszonyai 1935-ben.

hivatalokban, bankok igazgatóságaiban és más jól jövedelmező helyeken, közülük sokan a katonatiszti pályát választották. Dzsentrí ivadék volt az országosan is hírhedtté vált Prónay, a kegyetlen gyilkosságairól közismert romhányi földbirtokos, a salgótarjáni járásban félelmetessé váltak Bárány és Thomka katonatisztek. De közülük kerültek ki a karancseszi, illetve Nógrád megyei birtokosok: Sztranyavszky és Scitovszky államtitkárok. A sor még folytatható lenne, de fontosabb ennél ennek a következménye: a sok bérlő, akik a mielőbbi meggazdagodás érdekében a talajt a végtelenségig kizsigerelték.

A társadalom dolgozó osztályainak vizsgálatánál két szembevetendő dolgot láthatunk. Nógrád megyében már a felszabadulás előtt arányaiban igen közel volt — kb. 40—40% — az iparban és a mezőgazdaságban keresők száma.⁴⁹ Ez mutatja azt a másik jól érzékelhető vonást, hogy a munkásosztály száma mind a mezőgazdasági keresőkhöz, mind más megyék összlakosságához viszonyítva is magas.

Az 1941-es népszámlálás szerint az iparban foglalkoztatottak száma 24 104 fő. Ebből a bányászatban 8745, az iparban pedig 15 359 fő dolgozott.⁵⁰ Ha tovább részletezzük az iparban dolgozók számát, megállapíthatjuk, hogy a munkásosztály összetétele, arculata alapjaiban megegyezik a maival. A munkásosztály a megyére jellegzetes, majd évszázados múlttal rendelkező iparágakból kerül ki. A bányászatban 8745, a vas- és fémiparban pedig 4236 fő dolgozott.

A különböző iparágakban foglalkoztatottak számát elemezve közbevetett gondolatként jegyezzük meg, hogy a gép- és villamosenergia iparban dolgozó 1167 főből a többséget a villamosenergia iparban alkalmazott dolgozók tették ki, mert a megyében a gépgyártás mindig minimális volt. A kő-, föld-, agyag- és üvegyiparban (2004) a munkások döntő többsége az üvegyiparban és a kőbányászatban dolgozott. Az élelmiszeripar 1033 fő keresőjének munkalehetőségét az akkor még a Nógrád megyéhez tartozó Selypi Cukorgyár, illetve a Selypi Zsófia Malom biztosította.

Feltűnő, hogy egyes iparágakhoz viszonyítva alacsony volt az építőiparban (1914 fő) dolgozók száma. Ha ehhez hozzáadjuk a faiparban (733 fő) dolgozók (asztalos, ács) egy részét, akkor is alacsony. A valóság mégis ez, Nógrád megyében ugyanis nem sok építési vállalkozó volt, az építési munkát önálló kőműves kisiparosok végezték, a faipari munkások Budapestre jártak dolgozni.

Nógrádban koncentrált nagyipari munkásságról beszélhetünk. Már akkor sok olyan üzem volt — a bányáknál számos kerületi igazgatóság —, ahol 500-nál több volt a foglalkoztatottak száma. Ennek politikai előnye mindig megmutatkozott, a felszabadulás után pedig az MKP szilárd bázisát jelentették. A korabeli statisztika fonákságai ellenére kétségtelenül kitűnik a szakmunkások magas aránya. A szénbányászatban a vājár-, a vas- és fémiparban a kovács, öntő és villanyszerelő, az építőiparban pedig az ács szakmunkás arány jó.

A munkásosztály területi elhelyezkedése koncentrált. Igen nagy mértékben a salgótarjáni járásra és a városra terjedt ki. Az ipari munkásság többségét kitevő bányászok és vasasok 60%-a salgótarjáni járásban élt. A különböző iparágaknak a munkásosztály koncentrált elhelyezkedése mellett a megye más részén is voltak jelentős — Balassagyarmat, Romhány, Felsőpetény és Nógrádkövesd — telephelyei. Még több — ugyancsak a balassagyarmati és rétsági járásokban — az olyan községek száma, ahonnan Buda-

⁴⁹ KSH 1941. évi népszámlálás adatai.

⁵⁰ Uo.

pestre és Vácra jártak dolgozni. Ennek ellenére a megyét nagyon határozott kettősség jellemezte: erős ipar a salgótarjáni járásban és Salgótarján városban, ugyanakkor elmaradott mezőgazdaság — gyér iparosítással — a megye többi részén.

A munkásosztály jellemzésénél kell foglalkoznunk a megyére régóta jellemző, a munkásosztály részét, tartalékát alkotó kétlakiakkal. Számukat nehéz megállapítani, ilyen statisztika ugyanis nem készült. Hozzávetőlegesen — a birtokkategóriák alapján mégis számot tudunk adni. Törpebirtokos 1—3 kat. holdig 6379 fő volt.⁵¹ Feltételezhetően — mivel az ilyen nagyságú birtok megélhetést nem biztosított — ezek nagy része az iparban is dolgozhatott. Ezenfelül ipari munkásokat más birtokkategóriákban is találhatunk. Bonyolítja a helyzetet olyan sajátosság is, hogy sok ipari munkásfeleség földdel rendelkezett. A kétlakiak erőteljesebb kialakulása a második világháborús konjunktúra idejére esik, de már előtte is (főleg a bányákba, nagy fizikai erőt kívánó munkára az acélgárba, budapesti üzemekbe) voltak községek, ahol nagy számban éltek kétlakiak.

A kétlaki kezdettől fogva inkább munkás mint paraszt. A már említett megélhetést nem biztosító kevés föld oly irányba befolyásolta gondolkodását, hogy véglegesen munkás legyen. Az iparban a „biztos” megélhetés — vagy a katonaság alóli felmentés reménye mindinkább munkássá formálta. Gondolkodása, jelleme más volt mint a tősgyökeres ipari munkásé. Az igazgatóságok a bérek letörésében éppúgy kihasználták a kétlakiakat, mint a hatékony munkásmozgalom elleni akciójukban. Máskor velük kezdték az elbocsátásokat, nekik adtak alacsonyabb bért, illetve kevesebb természetbeni járandóságot. Főleg a nyári elbocsátások után, a mezőgazdaságban is munkás minőségben — ha átmeneti időre is — agrárproletárként dolgoztak. Ez ugyancsak a munkássá válás irányába fejlesztette gondolkodásukat.

Mozgalmi szempontból a kétlakiak igen jelentős része a forradalmi mozgalom hajtóerejét alkotta. 1945 előtt a kétlaki községekben — pl. Etes, Karancsalja, Karancslapújtó, Kazár, Vizslás, Zagyvaróna stb. — illegális párt-, szervezetek, sejtek működtek. Még több helyen erős helyi csoportjai voltak a Bánya és Kohómunkások Szövetségének. A felszabadulás után az MKP-nek a kétlaki községekben erős pártszervezetei alakultak ki. Itt említjük meg, hogy Nógrád megyében — az ipari fellendülés, a hadseregbe való behívások ellenére⁵² — 1941-ben 2100 munkanélküli volt. Feltehető, hogy ennél jóval több lehetett, mert Kovács Jenő alispán 6000 — 2000 ipari, építőipari és 4000 mezőgazdasági — munkanélkülről beszél.⁵³ Ezt a keresetnélküli tömeget a magasabb profit elérése érdekében mindig számításba vették. Például a nógrádi bányászok és ipari munkások bére mindig alacsonyabb volt az országosénál. A mezőgazdaságba pedig innen szerződötték a legtöbb summást.

A parasztság számát és helyzetét a túloldali statisztika tükrében mutatjuk be.

E statisztikából világosan látható, hogy az agrárproletárok száma igen nagy: 34 139 fő. Ezt elfogadhatjuk így, mert az 1—5 kat. holdig terjedő kategóriákban levőknek átlag 2,4 kat. hold földje volt. Ez a földterület kiterjesztett gazdálkodás mellett különösen szűkös megélhetést biztosított. Az ilyenek — kivéve a korábban említett kétlakiakat —, ha mód volt, télen fakitermelésen vettek részt, közmunkáknál napszámosként dolgoztak. Közülük kerültek ki a középparasztkok, kulákok gyalognapszámosai stb.

⁵¹ KSH Nógrád megye birtokviszonyai 1935-ben.

⁵² KSH 1941. évi népszámlálás adatai.

⁵³ Lásd D. F. Loza: i. m.

Gazdaságok számának és területének megoszlása 1935-ben⁵⁴

Száma	-1	1-5	5-10	10-20	20-50	50-100	100-500	500-	Összesen
	18 228	15 911	5 231	3397	1242	287	396	154	44 846
Területe (1000 kat.- hold)	7000	39 000	37 100	46 100	39 900	19 900	91 600	163 700	442 500

A kisparasztok számát valamivel több mint 5200-ra tehetjük. Ide az 1-10 kat. hold kategóriába levőket sorolhatjuk, mert az átlag földterületük a 7,5 kat. holdat sem érte el. Ezekre már jellemző, hogy igavonó állatokkal rendelkeztek. A teheneiket igavonásra is használták. Állatokat főleg a nyári időre tartottak. Földjüket családjukkal művelték és igával végzett munkáért gyalogmunkát teljesítettek. E kategóriába tartozók közül — elsősorban az iparvidéken — többen voltak olyanok, akik az iparban korábban nyugdíj-jogosultságot szereztek és így végezték a földművelést.

A középarasztok számát 3400 főben állapíthatjuk meg. Az ő esetükben is láthatunk bizonyos különbséget az ország más vidékén élő középparasztokkal szemben: alacsonyabb gazdálkodási szint a jellemző rájuk. Jövedelemforrásai között találhatjuk jelentős volumennel a fuvarozást.

A kulákok száma 1200-1500-ra tehető. Birtokuk nagysága átlagosan 35-40 kat. hold volt. Ehhez hozzá kell számítanunk még az egyéb — mint pl. az erdő, a cséplőgép, vegyeskereskedés, szódavíz készítés, kocsmá, apaállattartás stb. — jövedelemforrásokat is. Amíg az előbbi rétegeknél a munka gépesítéséről nem beszélhetünk, addig itt már traktort, vetőgépet és más eszközöket találunk. A kulákok részt vettek a község társadalmi, politikai életének vezetésében. Állásfoglalásuk, kapzsiságuk teherként nehezedett a községre.

Az értelmiség helyzetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy számuk mind az országos számokhoz, mind a megye lakosságához, az egyes iparágakhoz, vagy azok dolgozóinak számához viszonyítva is alacsony. Az 1941-es népszámlálás adataiból az egyes értelmiségi pályán dolgozók számát pontosan megállapíthatjuk, de több helyen „tisztviselő” megjelölés alatt találjuk az egyetemi végzettségű mérnököt és a polgári iskolát járt irnokot is. Ezt meg kell jegyeznünk azért is, mert a szellemi foglalkozásúakat a felszabadulás idején majdnem kizárólag — de még ma is gyakran — „irodistáknak”, „tisztviselőknak” tartották. Éppen ezért — foglalkozásuk szerinti megoszlásnál — az értelmiségiek számát megközelítő pontossággal adjuk.

A bányászatban 31 bányaművelő, illetve gépészmérnök dolgozott. A különböző iparágakban tevékenykedő értelmiségiek száma nem érte el a szénbányászatban dolgozókéét (kb. 25 főre tehető). A jogszolgáltatásban 50, az egyházaknál pedig 195 fő volt alkalmazásban. A tanügy területén 419 pedagógust találunk. Középfokú iskolában 35, szakoktatásban 5 fő tanított. Az alkalmazott orvosok száma 79, gyógyszerész 18, állatorvos 16. Az irodalom és a művészet terén 7 fő keresett megélhetést.⁵⁵

A felsorolásból láthatjuk, hogy Nógrád ebben a vonatkozásban elmaradt az országos — de még más vidék átlagától is. A megyében nem volt kulturcentrum. Hiányzott a főiskola, színház, napilap stb., ami köré tömörülve szellemi élet indulhatott volna. Nógrádban igazán megvalósult: *a paraszt csak*

⁵⁴ KSH Nógrád megye birtokviszonyai 1935-ben.

⁵⁵ KSH 1941. évi népszámlálás adatai.

annyt tudjon, hogy eső elől az eresz alá álljon. Az iparban a munka végzéséhez szükséges, legminimálisabb tudást adták csupán.

A megyében levő értelmiségiek legszorosabb függőviszonyban voltak az uralkodó osztálytól. Az egyházi iskolákban dolgozó nevelők a plébánosoktól, esperesektől, az ún. „társulati” iskolákban tanító pedagógusok pedig a gyárak, bányák vezetőitől, igazgatóktól függtek. A műszakiak csak addig maradhattak állásukban, amíg megfelelően „képviselték” a tőkést, amíg a munkatempó fokozásával, alacsony bér, bírság stb. útján maximális profitot biztosítottak. E körülmény jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az értelmiségiekből — felszólításra — sokat Nyugatra távoztak, illetve jobboldali pártok tagjai lettek.

Ez a helyzet a felszabadulás után alapvetően befolyásolta a munkások, parasztok és értelmiségiek viszonyát, az értelmiségiek hovatartozását, pártállását. Sajnos, nagyon sokan — és viszonylag elég sokáig — emiatt hangzották értelmiségellenes álláspontjukat.

A megyében a felszabadulás idején éppúgy megtalálhatjuk a legszélsőségsőbb jobboldali pártokat, mint a szociáldemokrata pártot, vagy a kommunista befolyás alatt álló Bánya- és Kohómunkások Szövetségét.

A pártok helyzetére, működésére vonatkozóan bizonyos képet adnak az 1939-es választáson elért eredményeik. Természetesen figyelembe kell vennünk az 1930-as évek politikai helyzetét — különösen a „győri programtól” eltelt idő változásait.

A lajstromos országgyűlési választásokon három párt indult: a MÉP⁵⁶, a Nyilaskeresztes Párt és a Független Kisgazda Párt.⁵⁷

A választást a MÉP nyerte. Az 58 205 érvényes szavazatból 30 007, a Nyilaskeresztes Párt 21 294, a Független Kisgazda Párt pedig 6904 szavazatot kapott.⁵⁸ Mandátumot dr. vitéz Keresztes Fischer Ferenc szerzett — ő ezzel jogot nyert arra, hogy Nógrád megye dolgozóit képviselje.

Az egyéni képviselőválasztás vizsgálata ugyancsak érdekes a jelöltek és a szavazás végeredménye szempontjából. A megyében két egyéni választói kerület volt: a salgótarjáni és a rétsági.⁵⁹

A salgótarjáni választókerületben Mocsáry Ödön, a MÉP jelöltje a szavazatok 45,8%-át kapta — s ezzel képviselő lett. A rétsági választókerületben dr. Budinszky László, a Nyilaskeresztes Párt jelölje győzött. Képviselővé való választásban Mocsárynál és Budinszkyknál bizonyára közrejátszott, hogy mindkettőjüknek a választó kerületükben volt földbirtoka. Mocsárynak Bocsárlapújtón, Budinszkyknak pedig Nézsán. De ebben fontosabb az, hogy az uralkodó osztály így osztotta el a helyeket, kénytelen-kelletlen a Nyilaskeresztes Pártnak is képviselőt adni egy szélsőjobboldali földbirtokos személyében.

Nógrád dolgozóit a megye törvényhatósági bizottságában is hasonló egyének „képviselték”. A megye közigazgatását 54 földbirtokos, 35 egyházi személyiség, 25 tőkés és igazgató, 71 állami hivatalnok, 13 ügyvéd stb. irányította. Találhatunk köztük grófot, bárót, főszolgabíró, volt minisztert, hercegprímást és főtanácsost egyaránt.⁶⁰

Az uralkodó osztály tagjainak döntő része mindig ún. kormánypárti volt — sokszor függetlenül attól, hogy az mit képviselt. Mások a MOVE-ban, a MÉP-ben találhatók, de ez nem zárta ki azt — mint Mocsáry esetében is volt —, hogy éppen a nyilasok előretörésének megakadályozásáért, látszólag

⁵⁶ Magyar Élet Pártja.

⁵⁷ OL. Országgyűlési iratok K-2 1939. XVII. 2-1631.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ KSH Nógrád megyei igazgatóságának anyagából.

munkásérdekekért is fellépjenek. Gondoskodtak arról, hogy mindig legyen alkalmas személy a politikai életben való szereplésre.

Nógrádban — mint Magyarországon általában — a burzsoáziának, az arisztokráciának nem voltak a mai értelemben vett szervezett, rendszeres pártéletet élő pártjai, működő pártszervezetei. Legfeljebb választásokra, politikai akciók idejére felfrissítették soraikat.

A katolikus egyház befolyása főleg a közvetlen irányítása alatt működő egyesületeken keresztül érvényesült. A megyében a Kalot és más egyházi jellegű szervezetek voltak erősek.

A Független Kisgazda Párt Nógrádban nem tudott olyan erős gyökeret verni, mint a paraszti jellegű megyékben. A helyi csoportjai élén legtöbb helyen jómódú gazdák, kulákok voltak. A demokrácia híveinek mondták magukat, de ez burzsoá demokráciát jelentett. Nem csoda, hogy a választásokon kevés szavazatot kaptak.

A Nyilaskeresztes Párt létszámát kb. 5000 főre becsülik. Üzemi szervezeteik nem voltak, legfeljebb ún. patronáló személyek képviselték a pártot. A pártszervezet tagjait a városi, községi szervezetek tömörítették. Legerősebb szervezetei Salgótarjánban, Balassagyarmaton, Zagyvapálfalván, Nagybátonyban, Pásztón és Szécsényben voltak. Vezetői szinte kizárólag szélsősegesen gondolkodó kisiparosok, jobboldali érzelmű tisztviselők voltak.⁶¹ Tagjai sorában — különösen 1938—1940 években — általában megtevesztett munkások is voltak. Ezek az emberek a német—szovjet meg nem támadási szerződés létrejöttével igazoltnak látták, hogy „nincs különbség a német nemzeti szocializmus és a tudományos szocializmus között”. Azt mondogatták, hogy a zöld paradicsom is piros lesz — így csak idők kérdése, hogy ők is kommunistákká, baloldalivá váljanak.

A Nyilaskeresztes Pártban található munkások pártba lépésének egzisztenciális okai is voltak. A tagok többsége — nyilaskeresztes párti vezetők véleménye szerint — azért lépett be, hogy családjá számára jobb élelmi-szerellátást biztosítson, elkerülje a hatósági szervek zaklatását, esetleg a katonai bevonulást. Egyeseket vonzott a zsidóüzletek kirablásából várható jövedelemszerzés is.

A Nyilaskeresztes Párt taglétszáma ennek ellenére a tapasztalatok alapján 1943—1944-re nagyon megfogyatkozott és majd tisztán csak középosztálybeliekből tevődött ki.

A munkásszervezetek az 1940-es években nehéz körülmények között működtek. Az uralkodó osztály húsz éven át tartó kíméletlen üldözése, a vezetők bebörtönzése, internálása, földönfutóvá tétele, az SZDP áruló helyi vezetőinek tevékenysége, a meddő szervezőmunka nagy „vérvetéseket” okozott, nagyon megnyomorította a szervezkedést. Mindezeket figyelembe kell vennünk, amikor azt olvashatjuk, hogy „a 40 000 fős bányamunkásból csupán 400 szervezett munkás volt.”⁶² Tény, hogy a Bányamunkás Szövetség XII. jubileumi kongresszusának beszámolójában is ez áll. De ez — dicséretére a szövetség vezetőinek — csak átmeneti állapot. Az akkori rendelkezések szerint helyi csoportot csak 100 tag esetén lehetett alakítani. Több helyen tucatnyi tagja volt a szervezetnek, de helyi csoport csak később alakult. Kazáron 1940-ben 170 tagja volt a Bánya- és Kohómunkások Szervezetének, de csak 1943-ban alakult helyi csoport.⁶³ Kazár példája nem egyedülálló és ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy 1942—43-ban Etesen, Karancsalján, Karancsalapújtón és még több helyen nagy létszámú helyi csoport-

⁶¹ Szabó József népbírói állomása. Balassagyarmat, 1945.

⁶² Zégoni E.: Kommunisták szövetségi politikája 1938—1942. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

⁶³ Kómár Gábor visszaemlékezése.

tok alakultak és 1943-ban Jelinek Ferenc, a Bánya- és Kohómunkások Szövetségének központi titkára a helyi csoportok vezetői előtt már szocializmusról, az üzemi demokráciáról, a munkásoknak a vezetésbe történő bevonásáról, az új életre való felkészülésről beszélt.⁶⁴

Az előbb említett időszak átmeneti jellegére legyen szabad felhozni még azt az aktív ellenállást, a fegyveres harcot, amit a karancslapújtói bányászok, a Nógrádi-partizáncsoport fejtettek ki a párt szervező munkája nyomán. Mindezek azt mutatják, hogy a terror ellenére a bányászok hűek maradtak a szocializmus, a párt ügyéhez és soraik rendezése után sikeres harcot vívtak.

III. AZ ÉLET MEGINDUL

A kétségbeejtő helyzetben az MKP volt az egyedüli, mely kérte az embereket: hagyják el a pincéket, óvóhelyeket. A kommunisták voltak az elsők, akik vallották: „lesz magyar újjászületés”. A kommunista pártszervezetek tervszerű, szervező munkájával indul meg az ország újjáépítő munkája.

Az első feladat az áramszolgáltatás biztosítása volt. Először a Salgótarjáni Acélárugyár üzemi erőművében levő, megmentett turbinát kellett üzembe helyezni. Ezt a munkát az acélgyári elvtársak 1945. január 2-re befejezték.⁶⁵ Ettől fogva a gyári erőmű rendszeresen áramot szolgáltatott és februárig táplálta a vízváltástól hőerőművet, ahol addigra előkerültek az elrejtett gépek, fontos alkatrészek és meg tudták indítani az energiatermelést. A szükséges energiával a legszigorúbban takarékoskodtak. Fontossági sorrendet állítottak fel a szolgáltatásban. A bányák, a malmok, kórházak árammal való ellátása volt az első. Ezt a szolgáltatást nemcsak Magyarország, Nógrád megye területére biztosították, hanem segítségére voltak Filakovo—Lučenec és környéke ellátásában is.⁶⁶ Mindössze a IV. számú, 7 MW-os gépegységet sikerült megindítani, miután az erőmű dolgozói a vasútállomásokon rekedt vagonokból, az inászói bányákból előkerítették a gépalkatrészeket. Az acélárugyári erőközpont és a vízváltástól megmentett, hősies erőfeszítések árán felszerelt gépei a hároméves tervig biztosították a villamosenergiát.

A második nagy feladat a vasút helyreállítása volt. Az MKP szervezetei megkülönböztetett módon foglalkoztak e fontos kérdéssel. 1945. június 16-án Bandur Gyula megyei titkár, az MKP Nógrád megyei Pártbizottságának ülésén tartott referátumában a következőket mondta: „Az üzemekben beszámoltunk a konferencia határozatáról az újjáépítéssel kapcsolatban. Ezeken a gyűléseken megszerveztük a munkásokat oly értelemben, hogy pl. Kisterenye, Homokterenye közötti szakaszt már újjáépítették. Azonkívül 300 főből álló létszámot átadtunk a vasútigazgatóságnak, akik a vasútépítésre jelentkeztek. Somoskőújfalui állomáson levő lakatosműhely 10 kocsiját javítását ajánlotta fel, azonkívül az állomáson levő rossz vagonok javítását vállalták elvtársaink.”⁶⁷ A Munkás c. újság hasonló hírt adott, mert azt közölte, hogy az „MKP szervezetek és a szakszervezetek állandó munkára napi 250—300 főt toboroztak”⁶⁸ a vasutak helyreállítására, a hidak rendbehozatalára. Munkájuk eredményeképpen „a salgótarjáni pályafenntartási részen a vasutak 70⁰/₀-ának helyreállítását a MKP, a szakszervezetek által toborzott munkások végezték.”⁶⁹ A nemti pártszervezet 40 embert küldött a vasút-

⁶⁴ Szekeres József: A magyar bányamunkások helyzete 1934—1943. Kézirat.

⁶⁵ Nm. MM. Acélgyári iratok, 116.813/953. PM irat.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ PI. Archívum 2/5—24.

⁶⁸ Munkás, 1945. I. évf. 20. sz.

⁶⁹ PI. Archívum 27/1.

építéshez. A Forgách-bányatelepi és mátraszelei pártvezetőség hídépítésről tett jelentést. A vasút helyreállítása hosszú ideig fontos része volt a párt-szervezetek gazdasági szervező munkájának.

Míg a medence energiaellátását a vízvásalstói közhoerómű helyreállításával biztosították, a vasút újjáépítésével a szállítás is megindulhatott. Erre az időre víztelenítették a bányákat is. Helyükre kerültek az eldugott gépek, felszerelések, megkezdték a termelést. Januártól kezdve több pártszervezet tett jelentést a termelés megindulásáról.

A szénbányászatban is nagy erőfeszítésekkel kezdődött meg a munka. „A háború és azt közvetlen követő idő alatt a fenntartás el lett hanyagolva, mert a szelelés került előtérbe a szükséges fenntartás rovására és ma ott tartunk, hogy a feltétlenül szükséges fenntartást gyakran szelelő csapatoktól elvonandó emberekkel vagyunk kénytelenek pótolni”⁷⁰ — olvashatjuk a budapesti igazgatóságnak szóló levélben.

A termelés alacsony szintű volt. 1945-ben egész évben 750 000 tonnát bányásztak, ami kevesebb az 1944-es évi termelés felénél.⁷¹ A Salgótarjáni Kőszénbánya 1944-ben tizenegy hónap alatt 1 640 000 tonna szenet adott.⁷² Az alacsony termelés több okra vezethető vissza. Döntő súllyal a következő tényezőkkel indokolhatjuk:

1. Igen nagy volt a munkaerőhiány. A magyar szénbányászatban 1943-ban 48 000 fő dolgozott. 1945-ben már csak 37 000.⁷³ Az abszolút munkaerőhiányon túl egyéb olyan tényezők is közrejátszottak, amelyek a meglévő munkaerő helyes elosztását, a termelésbe való minél nagyobb mértékű beállítását gátolták. Fentebb már említettük, hogy a bányák állapota miatt sokkal több munkást kellett fenntartási teendőkre irányítani. Ebben bizonyos ideig a helytelen bérezés is közrejátszott, mert nem volt olyan különbség a földalatti és a külszíni munkás között, mint amennyi a munka természetéből jogos lett volna. Ezenkívül a bányáknak éppen a termelés folyamatossága miatt létre kellett hozni olyan műhelyeket, csoportokat, amikre a háború előtt nem volt szükség, de most létfontosságúak lettek. Ilyenek voltak a cipésműhelyek — a bakancsok és egyéb lábbelik javítására, esetleg kiegészítésére. A külön csoport bányafakitermeléssel foglalkozott, néhány embert az élelembeszerezés kötött le és jelentős erőt vont el az épületkárok helyreállítása is.

A jóval kevesebb, és tegyük hozzá rosszabb kondícióban levő munkaerőből is szerfölött megnőtt a hiányzók száma. A háborús időszak általános lazaságai igen nagymértékben jelentkeztek a munkafegyelem romlásában. A korábbi idők 3—5%-os távolmaradásával szemben 10—15%-os hiányzási átlag volt. A nyolcórás munkaidőből négy-öt órát dolgoztak. Mindezeket sokszor az üzemanyag, illetve nyersanyaghiány is okozta.

2. Ez a probléma megvolt szinte minden üzemnél. A sorból külön kiemeljük a szénbányákat, ahol igen nagy hiány volt karbidból (világításra használták) és robbanószerből. A karbidhiány sokszor okozott termelés kiesést. Első időben ezt Csehszlovákiából, illetve Lengyelországból szereztük be — korlátozott mennyiségben. Később az SKB dorogi karbidgyárának kellett volna a szükségletet fedezni, de ezt a tőkés mesterkedés gátolta.

⁷⁰ MSZMP Megyebizottsági Archivuma — Nagybatony, 1711 Mű/Z. Levél a budapesti központi igazgatóságnak.

A statisztikai adatok szerint 1938-ban 11 112, 1946-ban pedig 27 559 órát kellett fenntartásra fordítani. Ugyanakkor 1938-ban fejtésre 39 288, 1946-ban pedig csupán 20 220 órát fordítottak.

⁷¹ Uo.

⁷² SKB könyvelési adatai alapján.

⁷³ Bányász kongresszus, 1945. május 12—13. Kolossa T.: Szénbányák államosítása. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1955.

Ebben az időben még robbanószergyártás nem folyt. Helyette az egészségre ártalmas katonai lövedékek robbanótölteteiből kiszedett ún. tri-kettőt használtak. A mérgezőgázokat tartalmazó robbanóanyag használata után — a szellőztető motorok hiánya miatt is — 30—60 percet kellett várakozni, míg a munkahelyen elviselhető levegő lett. Gyakori volt a fejfájás, az általános gyengeség. Még súlyosabb volt a helyzet a bányafa-ellátásban. Példaként említjük Nagybátony esetét. 1945. január 29-én fakészlete a következő: cser 187 m³, tölgy 155 m³, akác 122 m³, fenyő 83 m³, jéger 9 m³, összesen 556 m³. Ugyanakkor a heti felhasználás 559 m³ volt.⁷⁴ Ez a példa nem volt egyedülálló, s mindent elkövettek a faellátás biztosítására. A fakitermelőket a külszíni dolgozókat megillető bányásmódban részesítették (élelmet kaptak). A Salgótarjánban székelő szovjet katonai parancsnokság a járáshoz tartozó községeket fuvarteljesítésre, közmunkában bányafa szállítására szólította fel. Az igazgatóságok több megbízottat indítottak útnak fabeszerzésre, és a tulajdonukban levő erdőkből nagyobb mennyiség kitermelését határozták el.

Alapvetően befolyásolta a munkamenetet a vagon-, illetve üres csille hiánya. Fentebb már szóltunk arról, hogy a kommunista párt milyen erőfeszítéseket tett a vasút helyreállítására, minél több vasúti teherkocsinak forgalomba való állítására. A nagy erőfeszítés ellenére a hatvan—salgótarjáni vasútvonalon csak áprilisban indult meg a forgalom. Addig a termelt szénzet külszínen tárolták. Ez csökkentette a csillék fordulási számát — a bányában csillehiány keletkezett.

3. „A termelés legfőbb akadályozója az élelemhiány” — a termelés csökkenésének oka: „elsősorban az élelmiszerhiányban keresendő. A munkásság munkabírása az elégtelen élelmezés következtében lényegesen csökkent...”⁷⁵ — írják a salgóbányatelepi bányászok 1945 májusában. „Nem érdemes dolgozni, termelni, a Vörös Hadsereg úgy is lefoglal mindent” — mondták a demagógok és reakciók. „Ingyen, éhen nem dolgozunk” — hangoztatták, igyekeztek a fegyelmetlenséget kihasználni.⁷⁶ A bányászok mégis dolgoztak, mivel tudták: munkájukkal segítik az ország talpraállítását, enyhítik a nélkülözéseket.

Az MKP szervezetek a legkülönbözőbb módon próbálták megoldani a napi problémákat. Az első időben a szén bizonyos részét az Alföldön élelemre cserélték be. Az üzemekben beszerző csoportok alakultak, amelyek élelmet keresve járták az országot.

Később, április—májustól kezdve, a többtermelés érdekében már a progresszív anyagi érdekelttség módszerét is alkalmazták. A kommunista párt javaslatára 55 q szén ellenében egy öltönyt, fehérneműt, egy pár bakancsot adtak. Az érdekelttség olyan formáját is alkalmazták, hogy az illetmény-szenet is becserélték iparcikkre. Az élelemellátás nehézségeit a munkafegyelem javítására is felhasználták. Kevesebb igazolatlan mulasztás esetén az élelemlevonást, sok igazolatlan hiányzás esetén az élelmezésből való kizárást alkalmazták. Mindezek, ha nem is egyszerre és azonnal, de javították a munkafegyelmet, segítették a termelés fokozását.

Jóval nagyobb, értékesebb segítséget nyújtott ehhez az MKP 1945. május 12—13-án tartott bányász kongresszusa. A tanácskozási erőösszpontosítás volt a bányászellátás biztosítására, a munkaerőhelyzet javítására. A kongresszus felhívással fordult a társadalomhoz, üzemekhez, hogy jelentkezzenek bányászoknak. Csepelről, Angyalföldről és más budapesti üzemekből jöttek a bányába dolgozni. A megyei üzemekből is sokan jelentkeztek bányászoknak.

⁷⁴ MSZMP. Archivum 1711 Mü/Z. Levél a budapesti központi igazgatóságnak.

⁷⁵ PI. Archivum 27/1.

⁷⁶ Munkás, 1945. március 10.

mivel nem tudták őket szakmájukban foglalkoztatni. A bányászellátást a kormány nagy figyelemmel kísérte. Salgótarjában a polgármestert közellátási kormánybiztossá nevezték ki. Dálnoki Miklós Bélától, az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökétől, aki Salgótarjában járt Balogh István államtitkárral, a város vezetői kérték, hogy a szovjet hadsereg által adományozott 250 db teherautóból adjanak néhányat az iparmedence ellátásának biztosítására. Mint jelentették, a szovjet hadsereg 15 db teherautója már 210 q lisztet hozott az Alföldről és visszafelé szenet vitt. A kormány elnökének látogatása után, valamint az iparügyi-, közellátási-, közlekedési minisztereknél járt delegációk intézkedése után — újból csak a szovjet hadsereg segítségével — valamit javult a helyzet.⁷⁷

Villamosenergia, szén biztosítása lehetővé tette az ipari üzemek megindítását. A helyreállítás munkáját nagy körültekintéssel oldották meg az üzemek gazdasági és mozgalmi vezetői. Tervszerűen, fontossági sorrendben állították helyre az erőközpontokat, víz, gőz, gázvezetékeket, az elektromos ellátást. Itt is előkerültek az elrejtett gépek, megbízottakat indítottak útnak a pályaudvarokra, külföldre az elszállított gépek felkutatására.

Az üzemek a leküzdhetetlennek látszó nehézségeken összefogással is segítettek. Ezért, miután nélkülözni tudtak olyan gépeket, anyagokat, amelyekre csak a későbbi időben volt szükség, a Salgótarjáni Üvegyár az acélgyárnak kölcsön adott 40 m gumiszalagot, a bányának 20 db motort, a Zagyvapálfalvai Üvegyárnak 1 db egyenáramú motort.⁷⁸

Az összefogásnak voltak olyan példái is, amikor az induláshoz kisebb gépeket és gépalkatrészeket gyártottak. Ebből elsősorban a tűzhelygyár, a bányagépgyár, az acélgyár vette ki részét öntés, esztergályozás és más megmunkálás elvégzésével.⁷⁹ Ez a segítség szinte megfizethetetlen volt. Ezek tették lehetővé az első lépéseket, a legnagyobb akadályok legyőzését.

Első időben néhány üzemben a szovjet hadsereg megrendelésének teljesítésén dolgoztak. Az acélárugyárban például kapát, lapátot, ásót, lópatkót és géppisztoly alkatrészeket, később pedig szegyet, drótot, hídverőkosokat; a tűzhelygyárban dugattyúkat, puskavesszőket és harckocsi alkatrészeket gyártottak a felszabadító szovjet hadsereg részére. Az üvegyárban március 8-án indult meg a termelés. A Zagyvapálfalvai Üvegyárban az üvegvágók bér-munkában dolgoztak a szovjet hadseregnek.⁸⁰

Ellentétben a szénbányászatban fennállott munkaerőhiánnyal, más ipari üzemekben munkaerőfelesleg volt. A Salgótarjáni Acélgyár 300 fővel kezdte meg a munkát. A tűzhely- és üvegyárban 200—300 fő dolgozott. Ennek oka a gépi berendezések és a nyersanyag hiánya volt. Ezt az üzemek társadalmi vezetői közbelső megoldásokkal, új üzemrészek felállításával igyekeztek ellensúlyozni. A Salgótarjáni Üvegyárban például cserzőműhelyt, tégl- és cserépgyártást szerveztek. Majd minden üzemben cipésműhelyt állítottak fel lábbeli javítására, kis számban újak készítésére.

A gyárak tőkés vezetői különféleképpen reagáltak a munkások kezdeményezésére. Pozícióik megtartása végett bizonyos feltételeket szabtak. A Zagyvapálfalvai Üvegyárból — 60 munkás kivételével — mindenkit el akartak bocsájtani. A párt- és üb. szervek fellépésére ezt hajlandók voltak megváltoztatni azzal a kikötéssel: „dollár és font is rendelkezésre áll az üzem megindításához, ha az üzem irányításában Fehér igazgató részt vehet.”⁸¹

⁷⁷ Salgótarján város képviselő testületének 1945. június 13-i ülése. Pest és Nógrád megye Állami Levéltár, Salgótarján város képviselő testületének ülés-anyagai.

⁷⁸ Nm. MM. Acélgyári iratok. 116.813/953. PM irat.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Nm. MM. 18/962.

Ekkor ez még nem volt veszélyben, a tőkés gondolkodás viszont nagyon jellemző.

Az üzemek munkaerő-feleslegeit vasúthelyreállításához, tavaszi munkákra és traktorok kezelésére irányították. Ezt a helyzetet a munkafegyelem megszilárdítására is felhasználták. Az acélárugyárban például „azok a dolgozók, akik 1945. II. 1-ig a gyár felépítésében részt vettek és igazolatlan hiányzásuk nincs, fizetési szabadságot kaphattak. A tisztviselők fizetési szabadságot csak akkor kaphatnak, ha március 1-ig megkezdték a munkát. — Bakancsot csak annak a fizikai dolgozónak lehet kiutalni, aki 1945. I. 10-től dolgozott és 6 napnál több igazolatlan hiányzása nincs. Aki pedig — 1945. május 1. után — 3—4 napot igazolatlanul mulaszt, városi közmunkára irányítandó.” Az egyre jobban elharapódzó üzemi lopások elleni védekezéséért az üzemi bizottság elhatározta, hogy tettenérés esetén a tolvajt azonnal elbocsátják.⁸² Az üzemi lopások növekedésében közre játszott a rossz ételmezési állapot is — így a „fusizással” együtt eléggé általános jelenség volt. Különös súlyossággal jelentkezett ez a vasúti kocsik fosztogatásában, dézsmálásában.

Az élet megindulásával nagy erőfeszítések árán, de megindult a termelés. A munkások áldozatvállalása csodálatra méltó volt. Éhezve, hiányos ellátás mellett végezték az újjáépítés nagy munkáját, amelynek a párt és más mozgalmi szervek voltak a motorjai. E szervek vezetői felkeresték a munkásokat és meghitt beszélgetés közepette szólították őket munkára. Ők indították el a bátor, az üzem termelési eszközeit legjobban ismerő műszakiakat, szakmunkásokat a gépek, nyersanyagok felkutatására. A mozgalmi szervek irányították a termelést, a munkások ellátását stb. A salgótarjáni üzemekben e szervek munkája döntő jelentőségű volt. A vállalatok, üzemek központjai Budapesten székeltek. A főváros még fel sem szabadult, amikor már itt megindul az élet, folyt a munka. Budapest felszabadulásakor itt már helyreállított üzemrészek voltak, és a termeléssel járó kérdések voltak a mindennapi élet fő gondjai.

A mezőgazdaságban az élet a tavasz megindulásával kezdődött. A felszabadulást követő napok minden óráját tervszerű, átgondolt munkával töltötték. Az ún. „controll komisszió” (a szovjet hadseregnek a főispáni hivatal mellett levő tagjai) kérésére már a tavaszodás előtt számbavették a vetőmag-készletet, az állatállományt, annak ellátásához szükséges takarmány mennyiséget, a rendelkezésre álló igaerőt, illetve traktorokat. A gazdasági felügyelőség már akkor dolgozott, amikor az Ipoly folyó tulsó felén még folyt a harc. Postai összeköttetés híján szekereken és gyalog járták a megyét, hogy képet alkossanak a mezőgazdaság helyzetéről és szervezzék a tavaszi munkát. 1945 márciusában központi rendelkezések alapján mindenütt megalakultak a termelési bizottságok. „A termelés terén a munkába állítható igás és haszonállatok, továbbá jelentős részben a traktorok munkába állításával az 1945. évben sikerült annyit elérni, hogy búzából a békebeli termésnek 18⁰/₀-a, rozsból 15,4⁰/₀-a, tavaszi árpából 86⁰/₀-a, zabból 52⁰/₀-a, kukoricából 160⁰/₀-a, burgonyából 164⁰/₀-a, cukorrépából a békebeli termésnek 24⁰/₀-a volt a terméseredmény.”⁸³ Érthető okokból, a tömegélelmezés szempontjából oly fontos burgonyatermés emelkedett, valamint emberi táplálkozásra és állatok takarmányozására nagy mennyiségű kukoricát termeltek. Az alispáni jelentésből nem tűnik ki, de más adatok alapján ismert, hogy 1945-ben nagy területeken vetettek tavaszbúzát. A pásztói járás 2126 kat. hold kenyérgabona vetésterületéből 1983 kat. hold tavaszbúza.⁸⁴ A szé-

⁸² SZOT Levéltár, Vasas 945. I. dossie.

⁸³ Lásd D. F. Loza: i. m.

⁸⁴ Pest és Nógrád megye Állami Levéltár. Alispáni iratok, Szécsényi-, pásztói járási főjegyző 2964/1945. sz. jelentése az alispánnak.

csényi járás 6965 kat. hold tavaszi kalászos vetéséből 2978 kat. hold tavaszbuza.⁸⁵ Ez a megoldás csak kényszerhelyzetben alkalmazható a megyében az alacsony, nagy kockázattal járó termelés miatt.

1945 tavaszán a napraforgó vetésterületének nagyarányú növekedése figyelhető meg. A háborút megelőző közvetlen években kötelezővé tették e növény termesztését, de elterjedéséről nem beszélhetünk. A háborús helyzetben a zsiradék biztosítása érdekében jobban megértették e növény termesztésének szükségességét. A balassagyarmati járásban közel 300 kat. holdon termeltek napraforgót, ami jelentős terület.

A mezőgazdaságban elért eredmények a dolgozó parasztság élniakarását bizonyítják. „Ekével, igával, kézierővel szántanak, a tavaszi munkák folynak” — írták Nógrádsipekről.⁸⁶ „Némelyek ásóval, kapával lazítják meg a földet és gereblyével boronálják” — jelentette a sziráki főszolgabíró a megyei alispáni hivatalnak. Ugyancsak e jelentésben olvashatjuk, ami általános volt a megyében, hogy „a gazdák egymást segítik, kalács rendszerben dolgoznak”.⁸⁷ Cserével szereztek vetőmagot, vagy adtak kölcsönt az új termésig, megmaradt lovaikat, ökreiket közösen fogatolták, közösen dolgoztak. Sok dolgozó paraszt a télen meggyógyította, vagy felerősítette a hadműveletek után elmaradt sérült lovakat. A súlyos igavonó hiányon segített a szovjet hadsereg. Az alispáni jelentésben ezt olvashatjuk: „A vármegye gazda közönsége százsámra kapta azokat az orosz nyelvű igazolásokat, amelyek lehetővé tették állatállományuk részbeni megtartását és a vármegye területén szabadon való mozgást.”⁸⁸ A sziráki főjegyző az alispánt arról értesítette, hogy „az orosz katonai parancsnoksággal történt megbeszélés szerint minden remény megvan arra, hogy lókorházakból lovat fogunk kapni a mezőgazdasági munkákhoz.”⁸⁹ A salgótarjáni főjegyző azt írta jelentésében, hogy „Karancskesziben a szovjet és román katonai alakulatok abrak ellenében adnak lovat munkához — a gazdák ezzel is élnek.”⁹⁰ A lovak kiosztását a kormány központilag intézte. Nógrád megye 78 db lovat kapott.⁹¹ Mindez igen értékes segítség volt és sokat enyhített a dolgozó parasztságra nehezedő terhek viselésében. Nagyon találóak a szécsényi járási főjegyző jelentésének alábbi sorai: „kevés az igás állat, kevés a vetőmag, kevés a mezőgazdasági eszköz, eddig elég sok volt a robott ember s állat számára.”⁹² Nem lehet vitás e megállapítás, de nagyrészt megművelt földek, az első terméseredmények feledeztették a fáradságot.

A dolgozó parasztság nagy erőfeszítései, a szovjet hadsereg segítségnyújtásán túl, az eredmények sokban az Ideiglenes Nemzeti Kormány földreformról szóló rendeletével függnek össze. (Lásd a túlololdali táblázatot.)

A tanulságokból csak azt emeljük ki, hogy az amúgy is igen apró parcellás mezőgazdaság tovább nőtt. Ez a párt befolyása, a szövetségi politika, az ipar munkaerő-ellátása, majdan a mezőgazdaság szocialista átszervezése szempontjából fontos. Mindez semmit sem von le a földosztás nagy jelentőségéből, politikai hatásából.

Az ipari és mezőgazdasági munkák megindításában — párt- és mozgalmi szervek munkáján túl — mindenütt érezhető volt a közigazgatási szervek tevékenysége. A megyei közigazgatás 1944. december 8 és 1945. január 15 kö-

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Pest és Nógrád megye Állami Levéltár, Alispáni iratok 3/45.

⁸⁷ D. F. Loza: i. m.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Sziráki járási főjegyző 204/1945. sz. alatt az alispánnak adott jelentéséből.

⁹⁰ Salgótarjáni járás főjegyzőjének jelentése. Pest és Nógrád megye Állami Levéltár, Alispáni iratok. 85/1945.

⁹¹ Pest és Nógrád megye Állami Levéltár, Alispáni iratok 2631

⁹² SZOT Levéltár, Vasas 945. T. dossie.

A g a z d a s á g o k		
megoszlása	száma	termő terület kat.-hold (szántó)
0 – 3 kat.-holdig	31 006	65 921
3 – 5 kat.-holdig	7 519	30 917
5 – 10 kat.-holdig	8 903	63 699
10 – 20 kat.-holdig	3 343	46 272
20 – 25 kat.-holdig	254	5 718
25 kat.-holdon felül	97	3 269
Összesen	51 122	215 796 kat.-hold ⁹³

zött szünetelt. A főispán, Szabó József 1945. február 6-án kezdte meg működését. 1945. június 18-tól Dr. Kovács Jenő volt az alispán, addig e feladatot ideiglenesen megbízott vármegyei tisztviselő látta el.⁹⁴ Ekkor alakult meg a pártok, illetve a szakszervezet képviselőiből egyenlő arányban a megyei törvényhatósági bizottság is.

A megyei közigazgatás az élet megindítása érdekében kiterjedt tevékenységet folytatott: jelentéseket kért az ipari üzemektől, kisiparosoktól, mezőgazdasági, élelmiszeripari üzemektől a háborús károkról, a készletek alakulásáról, a munka megindulásáról. A Salgótarján város képviselő-testülete februári ülésén 8 000 000 P hitelt kért a kormánytól az üzemi munkások fizetésének fedezésére. Abból 2,6 millió P-t a bányának, 2 milliót az acélgárnak és kisebb összegeket más üzemeknek biztosított.⁹⁵ Erőfeszítéseket tett az iparmedencének élelemmel és nyersanyaggal való ellátására. A főispán több felterjesztésben kérte a Közellátási Minisztériumtól a megyének kivételes ellátásban történő vételét. A mezőgazdasági termelés megindítása, a kultúra, az oktatás feltételeinek megteremtése munkájának fontos részét alkotta. A háborús nyomok eltüntetésére közmunka kötelezettség teljesítését rendelte el. Időben intézkedett a járványok megelőzésére, a közrend és a közbiztonság megszilárdítására. A közigazgatás munkája végzésében az újonnan megválasztott képviselő-testületekre, népi szervekre támaszkodott. 1945 februárjában központi utasításra újjáválasztották a képviselő-testületeket, amelyekben a pártok egyenlő arányban képviseltették magukat.

A megalakulás általában rendben, a központi rendelkezéseknek megfelelően folyt. A képviselő-testületekben ott voltak a társadalom dolgozó osztályainak, foglalkozási ágainak képviselői, az akkor már működő pártok delegáltjaiból. Több képviselő-testületben ott találjuk az értelmiség képviselőit, az egyházak embereit is. A képviselő-testületeknek ilyen összeállítása az eredményes munka feltételét teremtette meg. Előfordult azonban, hogy néhány községben ezt megsértették. Romhány jegyzője helyesen foglalt állást, amikor azt írta az alispánnak: „ha hetenként változik a pártok létszáma, úgy nem lehet a képviselő-testületet hetenként cserélni.”⁹⁶ Más helyeken a

⁹³ KSH Nógrád megyei igazgatóságának anyagából. 1592/1945.

⁹⁴ Rab Lajos visszaemlékezése. Pest és Nógrád megye Állami Levéltár. Alispáni iratok

⁹⁵ Pest és Nógrád megye Állami Levéltár. Salgótarján. Képviselő-testületi ülés 1945. április 14.

⁹⁶ Romhányi jegyző jelentése az alispánnak. Pest és Nógrád megye Állami Levéltár. Alispáni iratok. 1792/45.

javaslatokból, döntésekből kitűnik, a pártok közti versengés, a politikai harc élénkülése. Salgótarjában 1945 februárjában a pártok akkori taglétszámának megfelelően osztották el a képviseleti arányt. Ezt minden párt tudomásul vette. Mégis márciusban az SZDP képviselője kérte ennek megváltoztatását. A képviselő-testület ezt egyhangúlag elutasította. Húgyagon „a polgárok tiltakoztak a főispánnál a megalakult képviselő-testület miatt, mert 12 tagja között olyan egyének vannak, akik a régi képviselő-testületben is részt vettek, másrészt az MKP és SZDP tagokat nem vették be, mert a FKP és a Keresztény Nemzeti Demokrata Párt (!) őket elnyomta. Ezek megalakulása szabálytalan, alakuló gyűlésen se voltak csak néhányan...” Más iratokból kitűnik, hogy mindez Dobozi plébános és Dénes G. Ottó káplán mesterkedése volt.⁹⁷ Ezeket fellebbezés után az alispán orvosolta, mert túlkapásokról, rendelet nem ismerésből adódott.

1945. június 18-án Balassagyarmaton alakult meg a megyei törvényhatósági bizottság. A 118 tagú bizottságba az FKP, az SZDP, az MKP, az NPP és a szakszervezetek 22 tagot küldtek, 4 fő az egyházak képviselője volt. Érdeemes szemügyre venni a különböző pártok delegáltjainak közigazgatási egységenkénti megoszlását. Amíg a kisgazda és SZDP pártok a 22 főből 15—16 főt Balassagyarmatról (sokat a vármegyeházáról) delegáltak, addig az MKP és NPP a küldöttek több mint felét különböző járásokról választotta. Az MKP delegáltjai zömmel Salgótarjából, illetve a salgótarjáni járásból kerültek ki.⁹⁸

A képviselő-testületek alkotó módon, sok éves tapasztalatok birtokában, kellő hozzáértéssel fogtak munkához, a normális élet feltételeinek megteremtéséhez.

A közigazgatási szervek hathatós segítséget nyújtottak az élet megindulásához. Legtöbbet azonban kétséget kizáróan az MKP tette. E párt volt az, amely leggyorsabban vált szervezett erővé, legkorábban gyakorolt hatást a politikai élet alakulására. A többi pártok jóval később alakították meg szervezeteiket, későbbben kezdtek pártéletet. Ezért a továbbiakban a Magyar Kommunista Párt alakulását, befolyását vegyük szemügyre.

1945. január 2-án a már Debrecenben levő központi bizottság két kiküldöttje megérkezett Salgótarjába, kapcsolatba léptek az illegalitásból ismert elvtársakkal és megkezdték a párt szervezését. A salgótarjáni pártszervezetet Kilczér Béla Liget u. 5. sz. alatti lakásán alakították meg. A megyében általában magánlakásokban hozták létre a kommunista párt szervezeteit és rendszerint csak később döntötték el, hol legyen a pártszervezet helyisége, s határozták meg a további teendőket.⁹⁹

A salgótarjáni pártszervezet vezetőségének szinte minden tagja részt vett a felszabadulás előtt illegális, vagy legális munkásmozgalomban. A megalakult vezetőség — amely inkább szervező bizottságnak felelt meg — nyolc tagja közül hat (Alice János, Gólián András, Fazekas Sándor, Herman Ferenc, Kerekes Sándor és Sulyok Sándor) az illegális kommunista pártnak volt a tagja, kettő (Balgá Antal és Szabó Pál) pedig a munkásmozgalomban vett részt, illetve a Magyar Tanácsköztársaság védelmében tűnt ki. Ez az összetétel — amely természetesen igen fontos volt a párt eredményes munkája szempontjából — jellemző az iparmedencére és a megyének szinte minden pártszervezetére.

A pártvezetés első napjaiban rögtön felmerült a kérdés, milyen elvek szerint szervezzék a pártot?

⁹⁷ Pest és Nógrád megye Állami Levéltár. Főispáni iratok. 515/45.

⁹⁸ Uo. 172/45.

⁹⁹ Nógrád megyei Múzeumi füzetek. 3. sz. 10—11. o.

A pártszervező munka a területi elv alapján indult meg. Az ilyen jellegű szervezést az akkor kialakult körülmények tették szükségessé. A bányák és az üzemek ugyanis ebben az időben még nagyon rossz állapotban voltak, a termelés nagyobb arányú megindítására még nem lehetett gondolni. A közlekedés sem volt kielégítő. Ez tette szükségessé, hogy a pártszervező munka elsősorban falun, illetve a bányatelepeken kezdődjék. A területi elv mellett szólt még az a lényeges szempont is, hogy a politikai harc megvívásához szükség volt az MKP falun élő tagjaira, akik az ún. kétlakiak közül kerültek ki. A földosztást kint a községekben kellett helyesen megszervezni és végrehajtani. A különböző népi szervezetekben (igazoló bizottság, nemzeti bizottság) való képviselési arány eldöntése, az ellátás megszervezése a közigazgatás keretén belül történt, ahol a pártszervezeteknek érvényesíteniük kellett álláspontjukat. A helyzet csak később tette lehetővé az üzemi pártszervezetek létrehozását.

Ebben az időben a pártszervezeteket a salgótarjáni vezetőség irányította, amely egyben a megyei, a városi és a salgótarjáni pártbizottság funkcióját is ellátta. A megye más járásaiban is a járási székhelyen levő alapszerv képviselte egyben a járási pártbizottságot. Az ilyen felépítésű vezetés jobban és tervszerűbben tudott gazdálkodni viszonylag kevés káderével és a rendelkezésre álló erőkkal, s mindig a legsürgősebb munkára tudta irányítani őket.

A központosított vezetés a kezdeti időszakban megfelelő volt. Később azonban ezen a vezetési módszeren változtatni kellett, mert a pártszervező munka eredményeként a párt taglétszáma a megyében gyorsan emelkedett. 1945. március 7-én Kerekes Sándor és Kilczér Béla Debrecenben a párt vezetőinek már azt jelentette, hogy a Magyar Kommunista Pártnak Nógrád megyében 11 500 tagja van, s az iparmedencében több százas létszámú pártszervezet dolgozik.

1945 májusára a salgótarjáni járás 23 pártszervezetének 8023 tagja volt; döntő többsége fizikai munkás, közöttük sok nő. A kazári 603 tag közül 374 bányász, 152 nő. A salgótarjáni üveggyári pártszervezet 388 tagjának 95 százaléka fizikai munkás, közöttük 114 nő. A Hirsch-gyár 410 dolgozójából 275 volt a párt tagja, ebből 123 nő.¹⁰⁰ A nők ilyen nagyarányú belépése a pártba az iparmedencére jellemző. Ez a tény azzal magyarázható, hogy általában igen öntudatosak voltak, a feleség a férjjel együtt jelentkezett a pártba. Azt tartották: üldöztetés, nélkülözés idején együtt harcolt, nélkülözött férjével, most a pártban is együtt a helyük. Több helyen talákoztunk olyan gyakorlattal is, hogy a pártba belépett nők szervezték a pártba lépést szomszédok, iskolatársak, rokonok között. Az acélárugyár — igaz valamivel később — egymaga 1200 párttagot mutathatott fel, s mivel a tisztviselők az SZDP-be tömörültek (131 tag), mind az 1200 fizikai dolgozó volt.¹⁰¹ Jellemző a párt befolyására, hogy az MKP Szervező Bizottsága 1945. április 20-i ülésén úgy döntött, hogy „Nógrád megyét kivonja a miskolci terület alól, mivel a pártnak nagy befolyása van a nógrádi bányavidékeken.”

Mivel magyarázhatjuk a pártszervezetek taglétszámának ilyen nagyarányú növekedését, a pártnak ezt a nagy tömegbefolyását? Mi az oka, hogy a több mint egymillió lakosú Budapest 1945. május 15-én csak 23 230 tagja volt a pártnak, ugyanakkor a 210 000 lélekszámú Nógrád megyében több mint 12 000? Hosszan lehetne ezt fejtegetni, de ezzel az igénnyel most nem lépünk fel. Röviden azt mondhatjuk, hogy az MKP befolyásának legdöntőbb oka a megyében levő koncentrált nagyüzemi munkásosztály. A salgótarjáni ipar-

¹⁰⁰ Nm. MIM. SKB könyvelési adatai alapján.

¹⁰¹ *Becski György—Jakab Zoltán: Beszámoló a Salgótarjáni Acélárugyár 1945—1948 közötti munkásmozgalmára vonatkozó adatfelvételéről.* PI. Archivum, Kézirat.

medence szervezett munkássága már a századforduló óta részt vett a magyar munkásosztály nagytöke elleni harcában. Különösen kitűnt ez a Tanácsköztársaság idején. A Horthy-korszak 25 éve alatt sok esetben tanújelét adta elszántságának; erős volt az illegális kommunista párt pozíciója is. A hitleri megszállás idején a Nógrádi Sándor vezette partizánegység — amely ezen a vidéken tevékenykedett —, biztosan számíthatott a helyi lakosság támogatására. Sikeres akciókat folytattak a munkások a gyárak leszerelése elleni csendes, de szívós küzdelemben is. A jelentős munkásmozgalmi tevékenység sikeres káderképzést is eredményezett. Az évtizedes harc kinevelte a munkásság vezetőit. A felszabadulás idejére már elismert, kipróbált vezetők lettek a kommunizmus iskoláját kijárt munkások. A munkásmozgalom vezetői, majdnem kivétel nélkül a kommunista pártba kérték felvételüket. A párt, a szakszervezet, de még az ifjúsági vezetők közül is azok, akik a munkásmozgalomban dolgoztak, megfelelő szervező, vezető képességre tettek szert. Ez nagy előnyt jelentett a kommunista párt számára.

Az eddig elmondottak többnyire az iparmedencére, a munkásosztály magatartására vonatkoztak. Jogosan feltehető a kérdés, milyen volt a párt befolyása falun, milyen volt a viszonya, kapcsolata a dolgozó parasztsággal? Ha a gyors fejlődést az ipar, a nagyüzem és a munkásmozgalom létevel magyarázzuk, akkor milyen előrevivő, vagy fékező tényezőket találunk a falusi munkában? Nógrád megyében a falusi pártszervezésnek, az MKP szervezeti megalakulásának, munkájának vizsgálatánál is figyelembe kell vennünk a munkásmozgalom korábbi harcát, különösen 1919 élő emlékét, mozgató hatását. Figyelembe kell vennünk továbbá azt is, hogy a megyének az iparmedencén kívül eső területein szintén folyt illegális munkásmozgalmi tevékenység. Nagyorosziból a német fasiszták több elvtársat elhurcoltak és kivégeztek. Érsekvadkerten az Építőmunkások Szakszervezete dolgozott eredményesen. Szécsényben és Szécsényfelfalun illegális pártsejtje volt a kommunista pártnak.

A párt befolyásának növekedését szociális okok is elősegítették. Fejér és Somogy megye után itt voltak a legnagyobb földbirtokok. A dolgozó parasztság kezén levő kevés és rossz minőségű föld nem biztosította a megélhetést. Ezért a nógrádi summásokat meg lehetett találni mindenütt, Békés megyétől Fejérig, aratásnál, favágásnál és útépítésnél. A háborús konjunktúra idején pedig egyre többen mentek a bányákba és a gyárakba dolgozni. A földosztáskor ezek földhöz jutottak, látták ebben a kommunista párt szerepét — és a pártban az agrárjárásokban zömében kisparasztkok tömörültek. Mindez megmutatkozott a koalíciós pártok helyi erőviszonyaiban is; az MKP pozíciói — a terület agrárjellege ellenére — viszonylag erősnek mondhatók. Így pl. 1945. május 15-én a balassagyarmati járásban a FKGP-nak 700, az SZDP-nek 800, az MKP-nak 590, a NPP-nek 250 tagja volt. A sziráki (jelenleg pásztói) és rétsági járásban is kb. hasonló a helyzet. A szécsényi járásban az MKP-nak ebben az időben kb. 2200 tagja volt, ennyi taggal itt egy párt sem rendelkezett.¹⁰²

1945 tavasza egy hideg, sötét időszak megjegesedett állapotát vitte el.

Magyarországon a naptári tavasszal együtt új tavasz kezdődött.

*

A tanulmányban kísérletet tettünk annak szemléltetésére, honnan indultunk el. Megpróbáltuk felvázolni, egy megye közigazgatási határain belül

102 PI Archívum. 26/2.

is bemutatni az uralkodó osztály hazaáruló, országot rombadöntő politikáját. Büszkén végeztük el és könnyebb is volt a sok-sok felemelő, lelkesítő példa alapján a munkások, a dolgozó nép hősi, emlékezetes országépítő munkáját bemutatni. Kevesebb volt a hazafiságra való szóbeli hivatkozás — annál többször esett szó a cselekedetről. Ehesen, hitvány, semmitért pénzért dolgoztak, mert hittek az MKP-nak, a haladó erőknek: lesz új demokratikus Magyarország. Nehéz volt, de érezték — a szovjet hadsereg tisztjein és katonáin keresztül — a szovjet nép segítségét, a csehszlovák partizánok, szerbek segítő szándékát. Valamennyi haladó erőt fel kellett sorakoztatni a legyőzhetetlennek látszó feladat végrehajtására. Hozzáértéssel, akaratereővel, összefogással, barátok segítségével sikerült úrrá lenni a nehézségeken. Nehéz, áldozatos munka volt, de szebbet, jobbat építettünk dolgozó népünk számára, a haladó erők lelkesítésére.

ШАНДОР ЯКАБ:

ОБЩЕСТВЕННОЕ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ КОМИТАТА НОГРАД ВО ВРЕМЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ

Резюме

Статья тесно связана с работой Д. Ф. Лоза, опубликованной в этом же номере. Автор показывает общественное, экономическое и политическое положение, которое было характерным на этот комитат Венгрии во время освобождения.

Автор, опираясь на богатый архивный материал, открывает перед читателем то огромное разрушение, которое проводили немецкие фашисты и их местные прислужники. Они в этом районе, где промышленность была сравнительно хорошо развита причинили много ущербов эвакуацией и разрушением, проведённым при приближении военных операций.

Кроме разрушений, проведённых в промышленности автор анализирует и ущербы в сельском хозяйстве — особенно в животноводстве.

Автор при изображении общественного положения стремится к тому, чтобы показать главные политические течения, которые влияли на общество комитата в течении несколько лет до и сразу после освобождения.

Движение сопротивления против венгерских и немецких фашистов развивалось особенно в промышленно развитом районе комитата. Автор наглядно показывает это движение от пассивного сопротивления вплоть до вооружённой борьбы.

Во второй части своей работы автор знакомит читателя с тем положением, которое являлось основой для начала новой жизни после освободительных боёв. Он показывает стремление рабочих и крестьян к устранению трудностей, вызванных войной, чтобы можно было начать производство на предприятиях. Он показывает, как изменилась структура землевладений в комитате вследствие земельной реформы.

Показывая политическую борьбу, автор анализирует положение различных партий и причины того, что в комитате почему именно Венгерская Коммунистическая партия стала руководящей партией, почему она стала той силой, вокруг которой сплотились трудящиеся и с помощью которой преодолели трудности и начали восстановительную работу.

SÁNDOR JAKAB:

**ÖKONOMISCHE UND GESELLSCHAFTLICHE LAGE DES KOMITATS
NÓGRÁD ZUR ZEIT DER BEFREIUNG.**

Resümee

Dieser Aufsatz ist mit der Studie von D. F. Loza eng verbunden. Der Verfasser stellt jene gesellschaftliche, ökonomische und politische Lage vor, welche dieses Komitat zur Zeit der Befreiung charakterisierte.

Auf Archivalien gestützt wird jene Vernichtung geschildert, die die deutschen Faschisten mit ihren ungarischen Anhängern zusammen in diesem ökonomisch verhältnismässig entwickelteren Komitat durch Evakuierung und Zerstörung verursachten, als die sowjetischen Truppen schon in der Nähe waren. Neben den Zerstörungen in der Industrie werden auch die landwirtschaftlichen Schäden besonders im Viehstand aufgezählt.

Der Verfasser ist besterbt bei der Analyse der gesellschaftlichen Lage auch jene wichtigeren politischen Tendenzen zu zeigen, welche einige Jahre vor und unmittelbar zur Zeit der Befreiung ihre Wirkung auf das Komitat ausübten.

Wir bekommen auch einen Einblick in die, besonders auf den industriell entwickelteren Gebieten des Komitats entflammende Widerstandsbewegung die sich vom passiven Widerstand zum bewaffneten Kampf entfaltete.

Im zweiten Teil der Studie wird jene Situation geschildert, woraus nach den Befreiungskämpfen das neue Leben ausging: die Bestrebung der Industriearbeiter und Bauern um den Wiederaufbau der Fabriken und Betriebe bzw. die Überwindung der durch den Krieg verursachten Schwierigkeiten. Durch den Bodenreform veränderte sich auch die Struktur der Landgüter.

Während der Schilderung der politischen Kämpfe macht der Verfasser den Leser mit den verschiedenen Parteien bekannt, und weist darauf hin, warum eben die KPU (Kommunistische Partei Ungarns) jene Kraft war, um die sich die Arbeiter gruppieren. Mit ihrer Hilfe wurden schliesslich die Schwierigkeiten überwunden, und der Wiederaufbau konnte begonnen werden.